

TÜRK FİİLİNDE “KILINIŞ”LA “GÖRÜNÜŞ” VE DİLBİLGİSİ KİTAPLARIMIZ

A. DİLÂÇAR

Burada “kılınış” ve “görünüş” sözcüklerini terim olarak, sırasıyla Almanca *Aktionsart*'ın ve *Aspekt*'in Türkçe karşılıkları olarak kullanıyorum. Bunlar, genellikle şekle bağlı olan “sayı”, “kişi”, “çatı” (bina, Fr. voix, Lat. genus verbi), “kip” (siga, Fr. mode) ve “zaman”ın yanısında, yalnız şekle bağlı olmayan iki fiil ulamıdır (Fr. catégorie, Yun. kategoria = özel nitelik, Arap. makule = takım, tür, soy). Beni bu fiil ulamlarını burada yazı konusu etmeğe özendiren başlıca olay, İsveçli genç türkolog Doç. Dr. Lars Johanson'ın 1971 de *Aspekt im Türkischen* (Türkçede Aspekt, 334 s., Uppsala) başlıklı bir ana yapıt ortaya koyması, Norveçli genç türkolog Dr. Even Hovdhaugen'ın da 1972 de bu yapıtın eleştirimli bir tanıtımını (*Norsk Tidsskrift* dergisi, 26/1, 1972, s. 99-108) yayımlamış olmasıdır. Amacım, “kılınış”la “görünüş”ü kısaca tanıtp, bunları artık bizde okutulan dilbilgisi kitaplarına almak gerektiğini göstermektir.

Beş, on yıl öncesine kadar “kılınış”la “görünüş” arasında kesin bir ayırt yapılmayıp bunlar çoğunca türlü dillerde eşanlam olarak kullanılırdı. İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar ve İspanyollar *aspect* (İtal. *aspetto*, İsp. *aspecto*), Almanlar *Aktionsart*, Ruslar da *vid* (= görünüş) terimine geniş bir anlam alanı ayırmışlardı. Jules Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*'inin 1951 deki 3. baskısında Fr. *aspect*'yi Almanca *Aktionsart*, *Aktion*, *Aspekt*, İngilizce *Aspect*, İtalyanca *Aspetto* terimleriyle karşılamıştı. 1949 da *Türk Ansiklopedisi*'nde yayımladığım *Aspekt* maddesinde bu yol tutulmuş, fakat “aspekt 1.”, “aspekt 2.” alt-başlıklarıyla bir ayırt yapılmıştı. 1966 da Ol' ga S. Aşmanova'nın yayımladığı *Slovar' lingvističeskih terminov*'unda da (Dilbilim terimleri sözlüğü, Moskova, s. 75-76) Rusça *vid* (= görünüş) terimini iki alt-başlığa ayrılmış buluyoruz: birincisi *aspekt*, yani “görünüş”, ikincisi Alm. *Aktionsart*, yani “kılınış”. Yukarda anılan J. Marouzeau'dan başka, Mario A. Pei ile Frank Gaynor'ın dilbilim terimleri sözlüğünde de (*Dictionary of*

Linguistics, Londra 1958, s. 19) *aspect*, daha çok “kılınış” açısından tanımlanmıştır.

Bu iki kavramı uzun bir oluşum süresinden sonra iki ayrı terim durumuna getirenler Alman ve İsveçli dilcilerdir. Bu oluşumun evrelerini, görüş ve yorum ayrılıklarını, buna göre de ortaya atılan terimlerin çokluğunu, Johann Knobloch’la 14 arkadaşının 1961 yılından beri Heidelberg Üniversitesinde yayımlanmakta oldukları *Sprachwissenschaftliches Wörterbuch*’ta (Dilbilim terimleri sözlüğü*), *Aktionsart*’ın ve *Aspekt*’in başlıbaşına iki ayrı kavram ve terim olduğunu, *Aktionsart*’ın (1. fas., s. 76–78) birkaç, *Aspekt*’in ise (3. fas., s. 172–180) 68 dilciye göre yapılan değişik tanımlarını, inceliklerini ve kullanılış yerlerini görüyoruz. Son büyük Alman ansiklopedilerinde de (*Brockhaus Enzyklopädie*, 20 cilt, 1966 vd.; *Meyers Enzyklopädisches Lexikon*, 25 cilt, 1971 vd.) *Aktionsart* ile *Aspekt* ayrı ayrı maddelerde görünmektedir.

Bu ayırtın tarihçesi kısaca şöyledir. Avrupada ilk grameri (*Tekhnē grammatikē*, M. Ö. II. yüzyıl) yazan Dionysios Thrax, fiille ilgili olarak *eidos* (= görüm, görünüş, biçim, tür. Lat. species) ve *horoi* (= sınırlamalar) terimlerini kullanmış, yıllar sonra Ruslar *eidos* terimini kendi dillerinde anlamca bunun tam çevirisi olan *vid* (= görünüş, biçim, tür) sözcüğüyle karşılamışlar, batı Avrupada da yine bunun tam bir çevirisi olan Latin esaslı *aspect* kabul edilmiştir (Lat. *aspectus*, *ad-spectus* = görüş, görünüş, biçim, *adspicio* < *specto* = bakmak, görmek).

Bundan sonra, günümüze kadar, Almanlar başta olmak üzere, türlü diller tarafından, bu iki kavram için, ara sıra çelişmeli olarak, kavrayışlarına göre türlü terimler ortaya atılmıştır. Başlıcaları şunlardır: Almandada bugün “kılınış” dediğimiz kavram için “eylem türü” (Art der Handlung, Aktionsart), “zaman ilişkisi” (Zeitverhältnis), “süreç türü” (Verlaufsart), “zaman türü” (Zeitart), “zaman aşamaları” (Zeitstufe), “fiil derecesi” (Verbalgrad, Verbalstadium) vb.; Fransızcada “süreç aşamaları” (ordre de procès), İngilizcede “eylem tarzı” (manner of action); “görünüş” için de, türlü kavrayış açılarından, “öznel (enfüsî, subjectif) görüş şekli” (subjektive Anschauungsform), “süreç (vetire, procès) türü” (Verlaufsart), “süreç aşamaları” (Verlaufsstufe). Böyle olmakla birlikte, yukarıda işaret edildiği gibi, *aspect*, birçok dilci tarafından, zaman, süre, başlama, bitirme, yineleme kavramlarıyla ilgili olarak, bugünkü “kılınış” (Aktionsart) teriminin değeriyle kullanılmış ve “başlama

*80 er sayfahk fasiküllerin yayım yılları: 1. si 1961; 2. si 1963; 3. si 1965; 4. sü 1967; 5. si 1969; 6. sı 1971; 7. si 1973; devamı var.

görünüŧü” (aspect initial), “bitirme görünüŧü” (aspect final), “orta görünüŧü” (aspect médial), “kısmî görünüŧü” (aspect partiel), “sıfır görünüŧü” (aspect nul, yani süresizlik), “giriŧim görünüŧü” (aspect inceptif), “tamamlanma görünüŧü” (aspect de l’accompli), “tamamlanmama görünüŧü” (aspect de l’inaccompli) gibi terimler ortaya atılmıŧtır. Rus gramerinde ise “görünüŧler zinciri” (vidovie tsepi), “ikiz görünüŧlü fiil” (dvoĭvidovoy glagol), “belirlenmiŧ-tamamlanmamıŧ görünüŧü” (opredelënno-nesoverŧennyy vid), “belirlenmemiŧ-tamamlanmamıŧ görünüŧü” (neopredelënno-nesoverŧennyy vid) gibi daha karmaŧık terimler vardır**.

Ortaya atılmıŧ bulunan bütün bu öneriler bir elekten geçirildikten, kalburüstü ayırt da usa vurulduktan sonra, ŧu genelleme ortaya çıkar: Fiil ulamları olarak *kılınıŧ* ile *görünüŧ* arasındaki ayırt, nesnel (afakî, objectif) - öznel (enfüsî, subjectif) ayırtına dayanır. Yani *kılınıŧ*’ı fiil mastarının bildirdiği ana anlam bağlı bir süreç türü (baŧlama, süre, bitirme, yineleme, vb. gibi) olarak kendi içinde bulundurur, konuşan-iŧitenle bir öznel ilgisi yoktur, neseldir; bunun zaman ve kiple ilgili türleri de vardır: *zaman kılınıŧı* (*temporale Aktionsart*) ve *kıp kılınıŧı* (*modale Aktionsart*); örnekler aŧađıda verilecektir. *Görünüŧ* ise, çekime uğramıŧ fiilin taŧıdıđı kavramda süreç bakımından konuşanın özel bir baŧkalaŧım yapmasıdır, nesnel değil, öznel; mastarda değil, çekim ŧekillerinde bulunan bir iç anlamdır; fiil mastarının verdiği anlam türölülüğü ile deyimlerin taŧıdıđı özel anlamlar buna girmez. Baŧka bir açıklama ile, *kılınıŧ*, belli bir sürecin akıŧında bulunan doğal bir özelliktir, yani sürecin iç sınıır, baŧlama, bitirme, süre ve kezleme gibi fiil mastarınının da bildirdiği nite-

**İslavcadaki *vid*’in tipik örnekleri ŧunlardır: tümleniŧli (aspect accompli, Rus. soverŧennyy) veya tümleniŧsiz (aspect inaccompli, Rus. nesoverŧennyy) olduğuna göre, mastar olarak: 1. Eski İslav. *pasti*, Rus. *past’*, Pol. *paŧé*, Çek. *padnouti*, Sırp-Hırv. *pasti*, Bulg. *padna* = tümleniŧli düşmek, 2. Eski İslav. *padati*, Rus. *padat’*, Pol. *padać*, Çek. *padati*, Sırp-Hırv. *padati*, Bulg. *padam* = tümleniŧsiz düşmek, düşmekte olmak. Her iki fiilin de, türlü zamanları gösteren ayrı ayrı çekimleri vardır. Tümleniŧli (perfectif) *via*, türlü fiil ön-ekleriyle (préverbe) de yapılabilir, örneğin Rus. *ĥodit’*’e karŧılık *ŧhodit’* = gitmek. Kezleme (itératif, fréquentatif, Rus. mnogokratny) gösteren tümleniŧli ve tümleniŧsiz *vid* olarak: Rus. *perepast’* ile *perepadat’* (ya da *perepadwat’*) = ara sıra düşmek. Sonuç aspekt’i için (résultatif-terminatif) krŧ. Alm. *finden*, İng. *to find* (= bulmak) ile Alm. *erfinden*, İng. *to find out* (= bulup ortaya çıkarmak), büsbütünlük aspekt’i (exhaustif-résultatif) için krŧ. Alm. *brennen*, İng. *to burn* (= yanmak) ile Alm. *verbrennen*, İng. *to burn up* (= yanıp kül olmak), “zararına” aspekt’i (détérioratif-résultatif) için krŧ. Alm. *fallen*, İng. *to fall* (= düşmek) ile Alm. *verfallen*, İng. *to fall off* (= harap olmak, yok olmak).

liklerle olan ilgisi; *görünüş**** ise, fiil çekiminde, konuşanın, çekim kalıpları-
nın kabul edilen anlamlandırma sınırlarının dışına çıkarak kullanışı, bu çekime
fiil mastarında da bulunmayan özel bir renk vermesidir. Yani, *görünüş* bir çe-
ŝit *şekil* $\times$ *anlam* ve *anlam* $\times$ *şekil* (*sensus* $\times$ *forma*; *forma* $\times$ *sensus*) kar-
ŝınlığıdır, “ŝekilden beklenen anlam yerine başka bir anlam çıkıyor” demektir;
Almancada “iç anlam” (innere, inhaltbezogene Bedeutung) denilen anlam.
Kılınış’la *görünüş* arasındaki farkı ilk olarak 1908 de İsveçli dilci Per Sigurd
Agrell, Polcayı incelerken *Aspektänderung und Aktionsaribildung beim polni-
schen Zeitworte* (Polca fiilde *görünüş* başkalaşması ve kılınış yapısı, s. 2 ve 78)
adlı yapıtında formüllemiş, yine İsveçli dilcilerden Adolf Noreen de *Vårt Sp-
råk* (Dilimiz, 9 bölüm, 1903–1925, Alm. özet çevirisi: Hans W. Pollak: *Einfüh-
rung in die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache* [= Dilin bilimsel incelen-
mesine giriş, Halle 1923, *kılınış* ve *görünüş*, yani *Aktionsart* ve *Aspekt* konuları:
s. 415–425]) adlı yapıtında Agrell’in öncülüğünü kabul etmiş, kendisi de *gö-
rünüŝ*’ü “olayın gerçek değeri” (Effektivität des Geschehens) diye nitelemiştir.

***Gustave Guillaume: *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris.
1929.

Eduard Hermann: “Objektive und subjektive Aktionsart” (*Indogermanische Forschungen*,
XLV, 1927, Berlin-Leipzig, s. 207–228).

Erwin Koschmieder: *Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage*, Ber-
lin-Leipzig, 1929.

aynı yazar: “Zu den Grundfragen der Aspekttheorie” (*Indogermanische Forschungen*, LIII,
1935, Berlin-Leipzig, s. 280–300).

W. Azzalino: “Wesen und Wirken von Aktionsart und Apekt” (*Neuphilologische Zeit-
schrift*, 2 (1950), 105 ve 192.

H. Renicke: “Die Theorie der Aspekte und Aktionsart” (*Beiträge zur Geschichte der deu-
tschen Sprache und Literatur*, LXXII, Halle 1950).

M. Regula: *Grundlegung und Grundprobleme der Syntax*, Heidelberg 1951.

James Ferrel: “The Meaning of the Perfective Aspekt in Russian” (*Word*, 7, 1951, s. 104–
135).

Nikolaus Poppe: “Tempus und Aspekt in den altaischen Sprachen” (*Studium Generale*,
8, 1955, Berlin, s. 566–561).

Ernst Hoffmann: “Zu Aspekt und Aktionsart” (*Corolla Linguistica. Festschrift für Ferdi-
nand Sommer*, Wiesbaden 1955).

Yu. S. Maslov: *Voprosi glagol’ nogo vida. Sbornik*, Moskova 1965.

Noam Chomsky: *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., 1965.

H. Seiler: *Zur Problematik des Verbalaspekts*, Köln 1969.

Lars Johanson: *Aspekt im Türkischen*, Uppsala 1971.

Even Hovdhaugen: yukarkinin eleştirimli tanıtımı, *Norsk Tidesskrift for Sprogvidenskap*,
26/1, 1972, Oslo, s. 99–108.

Şimdi, *kılınış*'la *görünüş* farkını gösteren örnekler:

I. *Kılınış* örnekleri:

İşte çekime uğramış iki fiil: *başlıyorum* ve *yürüyorum*. Dilbilgisi kitaplarımıza göre *-yor* eki süreklilik gösterir, ama bu iki fiildeki süreklilik aynı değil, çünkü *başlamak* ve *yürümek*'in kılınışları birbirinden farklıdır: *başlamak* sürekli olamaz, *yürümek* ise daima sürekli. Birincinin kılınışına “başlamalı” (Fr. *ingressif*), ikincinininkine “sürekli” (Fr. *continu*) denir. Buna göre, *başlıyorum* “sürekli bir işe giriyorum, başlamak üzereyim”, *yürüyorum* ise “sürekli bir işi devam ettiriyorum” anlamına gelir. Yine, kılınış bakımından *aramak* fiili, kavram olarak, sürekli bir işi, *bulmak* ise süreksizi anlatır. İkisi de süreksiz olan *başlamak* ve *bulmak* fiilleri arasında şu fark vardır: birincinin kılınışı “başlamalı”dır, ikincisi ise “bitirmeli” (Fr. *terminatif*) kılınıştadır. Aralarında bulunan ikinci bir fark da şudur: *başlıyorum*'da olduğu gibi, *bulmak* fiilinin *-yor*'lu şekli kullanılabilir, *buluyorum*, fakat *bulmak*'tan *buluyorum*'a geçildiğinde fiilin ana anlamı değişikliğe uğrar, artık “yitik bir şeyi ortaya çıkarıyorum, ona kavuşuyorum” demek olmaz; *ben bunu doğru bulmuyorum* sözünde olduğu gibi, “yargıya varmak, saymak” anlamını verir. Aynı şekilde, *bu kitabı nasıl buldunuz?* cümlesi de iki anlama gelebilir: biri, “bu kitap yitikti, nasıl ortaya çıkarabildiniz?”; öbürü, “bu kitabı okuduktan sonra, onun niteliği konusunda kanışınız nedir?” Kılınış ulamını *Türk Ansiklopedisi*'ndeki “Aspekt” maddesinde (1949) genişçe açıklamış, TDAY'ında da (1971, s. 109–111) tablo halinde özetlemişim: I. *Kesiksiz* (non-interrompu), A. *Sürekli* (*continu*), 1. *Oluşlu* (*virtuel*), a. *girişmeli* (*inchoatif*), b. *bırakmalı* (*décessif*), c. *süregelmeli* (*perduratif*), a'. *olmalı* (*existentiel*), b'. *kapsamlı* (*possessionnel*); 2. *Edişli* (*agentiel*), a. *etmeli* (*factitif*), b. *yapmalı* (*effectif*), c. *uğraşmalı* (*tractatif*), ç. *etkilemeli* (*affectif*), d. *donatmalı* (*équipatif*). e. *yoksunlamalı* (*privatif*), f. *araçlamalı* (*instrumentatif*); B. *Süreksiz*, 1. *başlamalı* (*ingressif*), 2. *bitirmeli* (*terminatif*); II. *Kesikli* (*interrompu*), A. *üstüsteli* (*itératif*), B. *yinelemeli* (*fréquentatif*), 1. *yeğinlemeli* (*intensif*), 2. *yeğnilmeli* (*diminutif*). Örnekler için bkz. TDAY, 1971, s. 110.

Bu kılınışlardan kimi çizgi, kimi de nokta ile gösterilebilir, örneğin *yürümek* (—), *bulmak* (.), *savurmak* (→ —), *erişmek* (— →), *damlamak* (...), *atıştırmak* (— —) vb.

Bizde *-yor* zaman eki, gerçekte *zaman kılınışı* (*aspect temporel*) ekidir. Betimlemeli (*tasvirî*) fiillerde *kip kılınışı*'na da rastlanmaktadır, örneğin *gidecek olmak* (*davranış; intentionnel*), *yazacağı tutmak* (*beklenmedik istek; désidé-*

ratif imprévu), iç-ekle de *küçümsemek* (öyle sayma, considératif). Mastar halinde oldukları için bunlara *kip mastarı* (infinitif modal) da denir.

Görüldüğü gibi, kılınışı, tamamıyla nesnel (objektif) bir fiil ulamıdır. Fiil mastarının temelinde var olan bir niteliktir, süreklilik ya da süreksizlik gösterme gibi; konuşan buna kendinden bir şey katmaz, anlamı kendi doğal çığırından çıkarmaz. Böylece kılınışı dil mantığının bir yaratığı saymak gerekir.

II. Görünüş örnekleri:

Kılınışı dil mantığının bir yaratığı sayacak olursak, görünüşü de dil psikolojisinin bir yaratığı saymak gerekecektir. İşte: *gördüm, kaçıyordu, arkasından da koşanlar vardı* ile *kaçıyordu ama bırakmadım* cümlelerindeki *kaçıyordu* fiilinin “görünüş” farkları: ikisi de *-yor*’lu fakat birinde “gerçekleşmiş kaçma”, öbüründe “niyet durumunda kalmış kaçma”, tıpkı *gidiyor olmak, ağlamaklı olmak* betimlemeli fiillerde olduğu gibi. Azeri Türkçesinde de buna benzer şekiller vardır: “ben gidiyorum” anlamına *ben gettim* gibi. *Kaçıyordu* kalıbında olan *veriyordu, geliyordu, gidiyordu, boğuluyordu, öldürüyordu, ölüyordu, alıyordu* gibi *-yor*’lu fiillerin kullanılmasında, şekle bakmadan, söyleyenin verdiği “subjektif değer”, bunlarda türlü “görünüş”ler meydana getirebilir. İşte *-yor* ekli daha başka “görünüş”lerden örnekler: *anne, ben teyzeme gidiyorum* ile *günaydın, böyle acele nereye gidiyorsun?* Birincide yalnız niyet var, eyleme geçilme-miş, ikincide ise *-yor* eki tam görevinde, eyleme geçilmiş, yürüyüş devam etmektedir. Başka bir örnek: *bilmek* fiili kılınışı bakımından “zamansız”dır (atemporel), *Yer, güneşin etrafında döner*’de, *döner*’in “zamansız” (“geniş zaman”ın en geniş, İng. indefinite present) olduğu, doğada durmaksızın süregelmekte olan bir olayı anlattığı gibi. Fakat bu fiilin kullanıldığı şu iki deyi ve yanıt alalım: 1. *Ahmet çok çalışkan, öğretmeni memnun*; yanıt: *Bilirim, bilirim*; 2. *İşittin mi? Ahmet evden kaçmış*; yanıt: *Biliyorum, biliyorum*. Bu örneklerden ilkinde, yani *bilirim, bilirim*’de kılınışı zamansız’dır; ikincisinde, yani *biliyorum, biliyorum*’da ise öznel bir “görünüş” vardır ve bu görünüş, kılınışı da renkleterek, eyleme “zamanlılık” (temporelité) katmıştır; *bilirim, bilirim*’de bir “devam”, *biliyorum, biliyorum*’da ise bir “an” kavramı var; biri çizgi (—), öbürü nokta (.) ile gösterilebilir. Daha başka bir örnek: *Eve telefon et, bizimkiler, bu gece dayımda kaldığımı söyle*. Burada *kaldığımı* fiilinde öznel bir iç anlam, bir “görünüş” var; nesnel anlam *kalmış olduğumu*, öznel anlam ise *kalacağımı*’dır. Çünkü telefon eden *dün gece değil, bu gece* diyor, daha dayısının evine gitmemiş; gidecek ve o gece orada kalacak; buna göre de *kaldığımı*’nın nesnel değil, öznel anlamı burada geçerli olmalıdır.

Görüldüğü gibi, “görünüŧ” yalnız -yor ekine sınırlanmış değildir. İşte başka bir örnek: *okuduğum kitap* sözcük takımında iki “görünüŧ” vardır: biri “okumakta olduğum kitap”, ŧimdi sürüp giden -yor’lu bir iŧ, ama -yor eki kullanılmamıŧ; öbürü “okumuŧ olduğum, geçenlerde okuduğum kitap”, gemiŧte olup bitmiŧ, -miŧ’li bir iŧ, ama -miŧ / -muŧ eki kullanılmamıŧ. *Okuduğum kitap*’ın bu iki görünüŧü, yabancı dillere iki farkı ŧekille çevrilebilir: Fr. *le livre que je lis* ile *le livre que j’ai lu*; İng. *the book I am reading* ile *the book I read* (red. ok.); Alm. *das Buch das ich lese* ile *das Buch das ich gelesen habe*. Bütün bu örnekler, “görünüŧ”ün nesnel (objektif) değil, öznel (sübjektif) bir değer taŧıdığını, konuşan tarafından verilen bir “i anlam” anlattığını meydana çıkarmaktadır.

Bu anlamlarıyla *kılınıŧ* ve *görünüŧ* terimleri ve bunların ayırtı, yalnız eski muallim ve müderrisler için değil, yeni kuŧak öğrenci ve öğretmenleri için de birer yenilik, birçok profesörler için de bir inceleme konusu olabilir. Bu terimlerin Osmanlıcadaki karŧılıklarını ve taŧıdıkları kavramları Bergamalı Kadri (1530), Abdurrahman Fevzi (1847), Mehmet Fuat-Ahmet-Cevdet (1851), Abdullah Ramiz (1866), Süleyman Hüsnü (1875), Mehmet Rifat (1985), Ahmet Rasim (1890), ŧemseddin Sami (1892), Necip Asım (1894), ŧeyh Vasfi (1900), Hüseyin Cahit (1908), Ahmet Cevat (1912) gibi eski gramercilerimizin kitaplarında bulamayız. Cumhuriyetten bu yana da 1923 ten günümüze dek, 50 yıl, *kılınıŧ*’la *görünüŧ* ve bunların ayırtı, okul ve üniversite dilbilgisi kitaplarında, fiil ulamları olarak gösterilmemiŧtir. Mithat Sadullah (1924), Peyami Safa (1929), İbrahim Necmi (1930), Necmettin Halil (1930), Tahsin Banguoğlu (1940), Avni Baŧman-Necmettin Halil (1942) vb., son olarak da geniŧ dilbilgisi yazarlarından Haydar Ediskun (1963), Tahir Nejat Gencan (1971) bu konuları ele almamıŧlardır. Haydar Ediskun (*Yeni Türk Dilbilgisi*, 1963) genel olarak “yapılıŧ”tan söz etmiŧ, bir iki yerde “görünüŧ” (s. 207) ve “eylem görünüŧü” (s. 461) terimlerini kullanmıŧsa da “görünüŧ”ün tanımını yapmamıŧ ve “tasvirî fiil” (betimlemeli fiil) kavramına bağlı kalmıŧtır (s. 227 de “temel fiile bir renk, bir görünüŧ kazandıran fiillere de tasvir fiilleri diyebiliriz: temel fiillere görünüŧler kazandırmaya yardım etmektedirler”). Tahir Nejat Gencan da (*Dilbilgisi*, 2. bas. 1971, s. 210–214) “kılınıŧ” ve “görünüŧ” terimlerini kullanmadan, “bileŧik fiiller” baŧlıđı altında, “yeterlik”, “tezlik”, “sürerlik”, “isteklenme”, “yaklaŧma” fiillerini ele almıŧ, ki eskiden - yine *kılınıŧ* terimi ve kavramı ayrıca bir fiil ulamı olarak ele alınmaksızın - bunlara “tasvirî fiiller” denir, ayırt da yapı eklerine ve bileŧimlere göre yapılırdı. Ne var ki “Fiil kiplerinde anlam kayması” (s. 245–247) bölümünde Gencan, önemli bir fikir ileri sürüp “ek, biçim ne olursa olsun kullanıŧın sözcüğe kazandırdığı anlamı da

gözden kaçırmamak zorundayız” demekle “görünüş” ulamına değinmiş oluyor. Fakat “geniş zaman kipi”, “şimdiki zaman kipi”, “gelecek zaman kipi” demekele de, birbirinden tamamıyla ayrı olan *zaman* ve *kip* ulamlarını birbirine karıştırmış oluyor; “Kip”in “zaman”ları olabilir, fakat “zaman kip”i olmaz. Böyle olmakla birlikte, yukardaki sözü ile, Türk gramerciliğinde mantıkçı “şekilcilik”ten ayrılarak, psikoloji gerçeklerine dayanan “görevcilik”e yaklaşmış sayılar. Ahmet Cevat Emre (*Türk Dilbilgisi*, 1945, s. 455), önce *aspect*’ye *görünüş* demiş (örneğin, *aspect approximatif* = *yaklaşma görünüşü*), ki gerçekte *kılınış*’tır, sonra bu terimi *kılınış*’a çevirmiştir; fakat *aspect* nedir? tanım ve açıklama yoktur; “kılınış” anlamında kullanılmıştır.

Üniversitelere gelince, Ankara’da Saim Ali Dilemre (*Genel Dil Bilgisi*, II, 1942, s. 71) Fransızca *aspect*’ye *veçhe*, *iş tarzi* demiş, fakat bunu “kılınış” (Aktionsart) değeriyle kullanmıştır. Necip Üçok da (*Genel Dilbilim Lengüistik*, 1947, s. 99–102) Almanca *Aspekt* ve *Aktionsart* terimlerini kullanmışsa da bunları *iş neveleri* olarak türkçeleştirmiş ve Saim Ali Dilemre gibi bu terime “kılınış” değerini vermiştir. İstanbul Üniversitesinde Ragıp Hulûsi Özdem bu konuda bir yazı bırakmamışsa da *kılınış*’ı *görünüş*’ten ayırt ettiğini bana konuşma sırasında bildirmiştir. Günümüzde Muharrem Ergin (*Türk Dil Bilgisi*, yeni bas. 1972, s. 319–332), “kılınış” ve “görünüş” kavramlarına dokunmadan, “fiillerin birleşik çekimleri”nden (hikâye, rivayet, şart) ve “katmerli birleşik çekimler”den söz etmiş. Faruk K. Timurtaş da (*Osmanlıca Gramer*, 1962–1964, s. 317–318) “fiil çekimi” bölümünde “kılınış” ve “görünüş”ü ele almıştır.

Dilbilim ve Dilbilgisi terimleri sözlüklerinde bu konuların durumu şöyledir:

1. “Gramer İstılahları” (*Türk Dili*, seri I, sayı 7, ağustos 1934, s. 12) T. D. K. *Aspect* = *Görük* (“kılınış” değeriyle)

2. “Gramer (Kuralbilim) Terimleri” (*Türk Dili*, seri II, sayı 1–2, sonkânun 1940, s. 62–72) T. D. K. *Aspect* terimine yer verilmemiştir.

3. “Gramer Terimleri” (*Türk Dili*, seri II, sayı 11–12, ilkkânun 1941, ayrı basım, s. 1–28) T. D. K. *Aspect* terimi alınmamıştır.

4. *Felsefe ve Gramer Terimleri*, İstanbul 1942, s. 283–318: “Gramer Terimleri”, T. D. K. *Aspect* terimi alınmamıştır.

5. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1949, s. 129–130, 230. T. D. K. *Aspect*, *Aktionsart* = *Kılınış*, *Görünüş* (İslavca: *vid*).

6. Süheylâ Bayrav: *Yapısal Dilbilimi*, İstanbul 1969 (s. 156, 195). *Aspect = Görünüş, Görünüm* (Fransızcadaki anlamıyla)

7. Vecihe Hatiboğlu: *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1969, s. 44, 2. bas. 1972, s. 49. T. D. K.

Aspect (Fr. aspect intensif, İng. Aspect, intensive aspect, Alm. Aktionsart, intensive Aktionsart) = *Görünüm*. Tanımı da şöyle: “Eylem kavramlarında meydana geliş tarzı: *atıldı atılacak, düştü düşecek, oldu olacak, gelmez olmak, gidecek olmak, gelmiş olacak, vermiş bulunacak vb.*” Tanımdan, örneklerden ve işe “aspect intensif”in karışmasından anlaşıldığına göre, burada *görünüm* terimi *kılınış* (Alm. Aktionsart) ve “betimlemeli fiil” değeriyle alınmış olup bizim *görünüş*’le bir ilgisi yoktur. Almandaki *Aspekt* doğru kavranarak bunun Türkçe karşılığı aransaydı, *görünüm* değil, *görünüş* denmesi gerekirdi, çünkü *Aspekt* bir görünme tarzıdır, tarz gösteren fiil-isimler de -ş bitimliliğini alır.

Son olarak bizde *Meydan-Larousse. Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, cilt I, s. 738 de (1969) *Aspekt* terimini *Görünüş*’e göndermiş, *Görünüş* maddesinde de (cilt V, s. 292) bunun tanımı şöyle yapılmıştır: “Fiillerin belirttiği olayları süresi, gelişmesi ve bitmesiyle ilgili bütün biçimleri kapsayan gramer kategorisi”, yani *aspect*’nin Fransızcadaki anlamı, Almanca *Aktionsart* = *kılınış*. Almandada bugünkü değeriyle kullanılan *Aspekt* (= *görünüş*) bu ansiklopedide ele alınmamıştır.

Yurt dışındaki türkologkarca yayımlanan belli başlı çağdaş Türk dilbilgisi kitaplarında *kılınış* ve *görünüş*’ün durumları da şöyle özetlenebilir:

1. Ignác Kúnos: *Oszmán-török nyelvkönyv*, Budapeşte 1905. s. 248 de fiil (az ige) konusu başlar; s. 287–290 da çatı ve kip yapı ekleri ele alınmış, fakat asıl *kılınış* ve *görünüş*’e yer ayrılmamıştır.

2. Julius (Gyula) Németh: *Türkische Grammatik*, Berlin 1916. 1962’de Den Haag’daki 2. bas., Tibor Halasi-Kun eliyle: *Turkish Grammer*, s. 87–89 da çatı konusu ile bileşik fiiller söz konusu edilmiş, fakat “*kılınış*” ve “*görünüş*” ele alınmamıştır.

3. Gotthold Weil: *Grammatik der Osmanisch-türkischen Sprache*, Berlin 1917. s. 91–102 de fiil yapısını, türevleri ve çatı türlerini buluruz, fakat “*kılınış*” ve “*görünüş*”e rastlayamayız.

4. Jean Deny: *Grammaire de la langue turque, dialecte osmanli*, Paris 1921. s. 510–521 de “*görünüş*” (aspect) “*kılınış*” değeriyle ele alınmıştır.

5. Aleksandr N. Samoyloviç: *Kratkaya uçebnaya grammatika osmansko-turetskogo yazıka*, Leningrad 192 (. s. 69–72 de fiil yapısı, s. 72–85 te fiil çekimi betimlemeli şekillerle ele alınmış, fakat “kılınış” ve “görünüş” yok.

6. Vladimir A. Gordlevskiy: *Grammatika turetskogo yazıka*, Moskova 1928. s. 27–51 de fiilin yapısı, s. 91–112 de de fiilin “belirsiz” ve “belirli” çekimleri’ (neopredelënnoe naklonenie, iz‘yavitel’noe naklonenie), kipler (modal’nosti) ve betimlemeli fiiller ele alınmış, fakat “kılınış” ve “görünüş” (vid) konularına yer ayrılmamıştır.

7. Ettore Rossi: *Manuale di lingua turca*, Roma 1939. s. 129–131 de, ulaçlarla kullanılan yardımcı fiiller, bileşik fiiller (verbi ausiliari o servili con gerundi; verbi composti) konularıyla yetinilmiştir.

8. Herbert Jansky: *Lehrbuch türkischen Sprache*, Leipzig 1943. s. 170–211 de çatı ve kip ele alınmış, fakat ayrıca *Aktionsart*’a ve *Aspekt*’e dokunulmamıştır.

9. Andreas Tietze: *Grammatik und Lehrgang des Türkischen*, I., İstanbul 1943. Özellikle dilbilgisi (gramer) kitabı olmadığı için, inceliklere kadar inilmemiştir.

10. Norman A. McQuown - Sadi Koylan: *Spoken Turkish*, 2 cilt, Madison, Wisconsin 1944–1945, s. 701–724 te *aspect* ve *mode* (İng. cede genel olarak “kip” = *mood*; *mode* değil) ele alınmışsa da burada *aspect* “kılınış” anlamıyla kullanılmıştır.

11. Herman K. Kreider: *First Lessons in Modern Turkish*, İstanbul 1945, ve *Essentials of Modern Turkish*, Washington 1954. “Kılınış” ve “görünüş” konuları ele alınmamıştır.

12. Robert Godel: *Grammaire turque*, Genevre 1945. s. 124 te fiil *aspect*’si (*aspect verbal*) konusu geçiyorsa da, bu terim “kılınış” anlamıyla kullanılmıştır.

13. Ludwig Peters: *Grammatik der türkischen Sprache*, Berlin 1947. s. 109–120 e çatı, kip ve betimlemeli fiillere yer verilmişse de *Aktionsart*’la *Aspekt* ele alınmamıştır.

14. Heinz Appenzeller: *Türkische Konzentrationsgrammatik*, Zürich 1948. s. 14–22 de “devin sözcüğü” (Bewegungswort) = fiil; yapı, çatı, kip, zaman, çekim var; “kılınış”la “görünüş” yok.

15. Philipp Rühl: *Türkische Sprachproben mit grammatische Einführung*, Heidelberg 1949. s. 65–83 te fiilin yalnız çatısı, kipleri ve çekimi ele alınmıştır.

16. Geoffrey L. Lewis: *Teach Yourself Turkish*, Londra 1953 ve *Turkish Grammar*, Oxford 1967. Bu son kitabın 29–157. sayfalarında, özel bir terim kullanılmadan, “kılınış” ele alınmış, fakat bugünkü değeriyle “görünüş”e dokunulmamıştır.

17. Andrey N. Kononov: *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka*, Moskova-Leningrad 1956 (daha önceki kitapları: A. N. Konoñov-H. Djevdetzade: *Grammatika sovremennogo turetskogo yazıka*, Leningrad 1934; A. N. Kononov: *Grammatika turetskogo yazıka*, Moskova-Leningrad 1941). Son kitabında, s. 191–192 de “fiil aspektleri” (aspektı glagola), şekil (forma) anlamıyla ele alınmış; s. 207–208 de de “fiil görünüşleri” (vidı glagola) bölümünde “vid” terimi “kılınış” değeriyle kullanılmış, buna betimlemeli fiillerle “dolaylamalı fiiller” (perifrastiçeskie formı glagola) de katılmıştır. Kononov’da “kılınış” şöyle sınıflandırılmıştır: 1. leksik (*koşmak* ile *kaçmak*; *demek* ile *söylemek*); 2. morfolojik (*tıkmak* ile *tıkamak*; *kazmak* ile *kazmak*; *kovmak* ile *kovalamak*; *tıkmak*, *tıkışmak* ile *tıkıştırmak*; *durmak* ile *dursamak*; *gülmek* ile *gülümsemek*); 3. sentaktik yani betimlemeli (*yazmıyor olmak*, *ölüvermek*, *yazıp durmak*, *yaza durmak*, *kayboldu gitti*, *çattı geldi*, *olagelmek*, *olagitmek*, *çalmağa başlamak*, *baka kalmak*, *düşeyazmak*); 4. perifrastik yani dolaylamalı (*yazar olmak*, *yazmaz olmak*, *yazıyor olmak*, *yazmakta olmak*, *yazmış olacak*, *yazacak olmak*, *yazmalı olmak*, *yazmış olmakla beraber*, *yazmış olmak için vb.*). Böylece “kılınış”ın bir bölümü bu kitaba girmiş, fakat bugünkü anlamıyla “görünüş” e dokunulmamıştır. Kononov, ele aldığı bu konu için şu bibliyografyayı vermiştir: V. M. Nasilov: “K voprosu o grammatiçeskoj kategorii vida v tyurkskiñ yazıkah” (*Trudo Moskovskogo İnstituta Vostokovedeniya*, No. 4, 1947, s. 32–55), M. S. Miñaylov: *Perifrastiçeskie formı i kategoriya vida v turetskom yazıke*, 137 s., Moskova 1954. Buna şimdi şu yazıları da ekleyebiliriz: E. Koschmieder: “Das türkische Verbum und der slavische Verbalaspekt” (*Festgabe für Paul Diels*’de, s. 137–149, München 1953), B. A. Serebrennikov: “Problema glagol’nego vida v tyurkskiñ yazıkah” (*Voprosı Grammatiki*’de, s. 12–30, 1958), *Voprosı grammatiki tyurkskiñ yazıkov... problema glagol’nego vida*, Alma-Ata 1958, S. Kibirov: “K voprosı o vidañ glagola v tyurkskiñ yazıkah” (*İssledovaniya po uygurskomu yazıku*’da, s. 117–136, Alma-Ata 1965), Robert Underhill: “Turkish Verbal Constructions” (Dissertation), Harvard Univ., Cambridge Mass., 1964.

18. Ethem R. Tenişev: *T’u-êrh-ch’i-yü Yü-fâ* (Türkçe gramer), Pekin 1959. s. 57–122 de fiil: yalın ve betimlemeli fiiller, çatı, kip, zaman vb. fakat “kılınış” ve “görünüş” yok.

19. Hans J. Kissling: *Osmanisch-türkische Grammatik*, Wiesbaden 1960. s. 67–104: şekilbilgisinde fiil, s. 151–206: sözdiziminde fiil; “Aktionsart” ve “Aspekt” yok.

20. László Rásonyi: *Török Nyelvtan*, Budapeşte 1960. s. 29–56: fiilde zaman, s. 57–63: kipler (csupasz igék), s. 64–84: bileşik zamanlı kipler, s. 104 bileşik fiiller; “kılmış” ve “görünüş” yok.

21. Lloyd B. Swift: *A Reference Grammar of Modern Turkish*, Bloomington, Indiana 1963. Türkçenin yapısal grameri. s. 142–170: yüklem bükünü (predicate inflection), s. 146: “geçmişlik görünüşü” (past aspect), “koşul görünüşü” (conditional aspect), geçmişlik bir zaman, koşul da bir kip olduğuna göre, burada, zamana ve kipe de “görünüş” (aspect) denmiştir ki bunun, bu yazıda söz konusu ettiğimiz “görünüş” le bir ilgisi yoktur.

22. Josef Blaskovics: *Učebnice turečtiny*, I. Praga 1963. s. 43 te fiil (slove-so) ve parça parça olarak (s. 70, 80, 91, 109, 121, 131, 142) çatı, kip, zaman, çekim ve ulaçlar; “kılmış” ve “görünüş” yok.

23. Gâlib D. Gâlâbov: *Gramatika na turskaya ezik*, Sofya 1964 (3. bas. olarak; 1. bas. *Turska gramatika*, Sofya 1949). s. 99–188: fiil (glagol), s. 103: kuruluş bakımından türleri, s. 126: çekim, s. 137: kip, s. 153: bileşik zamanlar, s. 164–183: kip türleri; “kılmış” ve “görünüş” ele alınmamış.

24. Orhan Türeli: *Torukogo bunpō. kaiwa* (Türkçe gramer ve konuşma), Tokyo 1968. s. 80–87, 102–166: fiil, s. 150–155: birleşik fiiller; ayrıca “kılmış” ve “görünüş” yok.

25. Amin Baubec: *Limba turca*, Bükreş 1972. Fiil ve ulaç bölümü (s. 63–398) serpiştirmeli: çatı (diateza), kip (modul), zaman (tiempul) vb., “kılmış” ve “görünüş” yok.

Bu yazıya başlarken belirttiğim gibi, fiilde “kılmış”ı ve “görünüş”ü, ayrıntılara dalmadan, bugünkü anlamlarıyla kısaca tanıtmak, 1971 de İsveç’te bunlar esaslı bir şekilde incelenirken yurt içinde ve dışındaki Türk dili gramerlerine daha girmemiş olduğundan yakınmak ve bundan sonra yazılacak olan okul ve üniversite dilbilgisi kitaplarımızda, Türk fiili ulamlarına “kılmış”la “görünüş”ün de katılmasını dilemektir. “Gramatikal ulam” (catégorie gramaticale) teriminin benimsenmesini de artık gerekli ve zorunlu buluyorum. *Türk Ansiklopedisi*’nde bu terim, madde olarak alınmıştır. Fiil konusundaki gramatikal ulamlardan “sayı” (nombre) ve “kişi” (person) kolayca anlaşılır. “Zaman” (temps) türünün sayısı sanıldığından daha çoktur. Türk fiilinin zamanların-

dan -kipi hesaba katmadan- 15 ini “Gramer” başlıklı yazımda (*Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1971, s. 111–112) örneklerle göstererek saymışım-
dır. Aynı yazımda Türk fiili çatı’larından (voix; özne ile nesne ilişkisi) 10’u
geçiyor; yine örneklerle. Kip’in (mode) sayısını saptamak çok güçtür, çünkü o,
fiil sürecinin hangi psikolojik koşullar, yani ruh durumu, altında meydana
geldiğini ya da gelmek istendiğini gösterir; bu durumların sayısı da sonsuz de-
necek kadar çoktur. Yukarda adı geçen yazımda, dilimizde 61 fiil kipini, ad
ve örnekleriyle bulacaksınız; bu sayı daha da artırılabilir. Zaman ve kip yal-
nız belli kalıp ve eklere sınırlanmaz. Dil, mantığa bağlı olarak “yapılmış bit-
miş” bir varlık değil, psikolojiye bağlı bir “etkinlik” olduğu, yapı ekleri tek
bir işe uygun birer alet sayılamadığı, bir ekin birçok görevle yüklenebileceği
için, dilbilgisinde şekillere kölecesine bağlı kalmak, dilin ruha bağlı kıvraklı-
ğını anlamamış olmak demektir.

Dilin mekanizması hakkındaki yalnız şekle bağlı mantıksal kavrayışımıza
dil psikolojisini katarak onu modernleştirdikten sonra, Fransızcada ve İngiliz-
cede “kılınış” anlamında kullanılan *aspect*’ye artık bizde *kılınış* (Alm. Aktion-
sart), Almanların, yukarda açıklanan anlamla kullandıkları *Aspekt*’e de *görü-
nüş* demek doğru olacaktır; *kılınış*, fiilinin mastar şeklinde var olan, ya da za-
man ve kip şekillerinde ortaya çıkan nesnel nitelik; *görünüş*, mastar, kip ve
zaman şekillerine bakmadan ifadenin taşıdığı öznel nitelik.